

LUND UNIVERSITY

Gammalt folk, hederligt folk eller bara folk – blir ordet folk ett pronomen?

Skärlund, Sanna

Published in:
Studier i svensk språkhistoria 13

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Skärlund, S. (2016). *Gammalt folk, hederligt folk eller bara folk – blir ordet folk ett pronomen?* I D. Andersson, L.-E. Edlund, S. Haugen, & A. Westum (Red.), *Studier i svensk språkhistoria 13: Historia och språkhistoria* (s. 263-277). (Nordsvenska; Vol. 25), (Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar; Vol. 76). Institutionen för språkstudier, Umeå universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Gammalt folk, hederligt folk eller bara folk – blir ordet folk ett pronomen?

ABSTRACT The Swedish word *folk* ('people') is normally considered an ordinary noun. Some sources, however, state that *folk* is turning into a generic pronoun. This article investigates this assumption. Occurrences of *folk* in a corpus made up of 45 plays from the period 1730–1997 are analyzed with respect to both syntactic and semantic characteristics, and it is shown that *folk* is indeed more and more often used in a way corresponding to that of a pronoun. The findings are related to those of an earlier study (presented in Skärlund 2014), where occurrences of *folk* in texts and corpora from the period 1300–2013 were analyzed with similar results, as well as to theories of grammaticalization. It is also noted that the main changes regarding how *folk* is being used seem to have taken place during the 19th century.

KEYWORDS grammaticalization, *folk*, pronoun, noun

Inledning

Ordet *folk* ses ofta som ett helt vanligt substantiv (se t.ex. *Svensk ordbok* 2009, 1:798). I själva verket är emellertid ordets ordklassstillhörighet inte helt given. I *Språkriktighetsboken* (2005:240) beskrivs hur *folk*, i betydelsen 'människor (i allmänhet)', är på väg att bli ett pronomen med flertalsbetydelse, och även andra källor beskriver *folk* som pronomenlikt (SAOB 1926, 8:F1058; SAG 1999, 2:393). Men stämmer det verkligen att *folk* håller på att bli ett pronomen? Vad tyder på det och, om så är fallet, går det att närmare tidsbestämma när utvecklingen startade?¹

I en tidigare artikel (Skärlund 2014) försökte jag besvara dessa frågor utifrån en undersökning av belägg på ordet i texter och korpusar från perioden

¹ Jag vill tacka en anonym bedömare för kloka och insiktsfulla synpunkter på en tidigare version av den här artikeln.

1300–2013. Min slutsats var att *folk* verkligen har blivit mer pronomenlikt. Under den studerade perioden används ordet nämligen alltmer sällan med attribut och har allt oftare den vaga betydelsen 'människor i allmänhet'. I materialet från slutet av 1900-talet och framåt förekommer *folk* dessutom ibland med predikativ i plural (*folk är missnöjda*), vilket kan ses som ytterligare ett tecken på att ordet fungerar som ett pronomen (*Språkriktighetsboken* 2005:240). Utifrån det studerade materialet föreföll förändringen ske gradvis från 1800-talet och framåt, men eftersom inget material från 1700-talet fanns med i studien var det svårt att dra några säkra slutsatser om när utvecklingen egentligen startade.

I den här artikeln presenterar jag en undersökning av ett annat material (från perioden 1730–1997) för att kasta ytterligare ljus över ordet *folk*:s utveckling. Syftet med studien är tvåfaldigt. Dels vill jag se om samma förändring som konstaterats i Skärlund (2014) går att skönja i ett annat, förmodat mer talspråksnära, material, dels är jag nyfiken på att se om det går att närmare tidsbestämma när utvecklingen i så fall tar sin början.

I det följande går jag först igenom några viktiga skillnader mellan substantiv och pronomen, för att sedan ge en kortfattad introduktion till begreppet grammatikalisering. För en utförligare diskussion hänvisas till Skärlund (2014). Efter dessa två inledande avsnitt följer en redovisning av vilket material och vilken metod som har använts i studien. I efterföljande två avsnitt redogör jag för min undersökning av *folk*:s syntaktiska respektive semantiska utveckling i materialet. Artikeln avslutas med ett avsnitt i vilket jag diskuterar och problematiserar undersökningens resultat.

Folk – substantiv eller pronomen?

Det har påpekats att utvecklingen av ett substantiv till ett pronomen inte medför någon genomgripande förvandling eftersom den inte innebär någon större syntaktisk förändring (Rissanen 1997:8). Båda dessa typer av ord fungerar ju som nominalfraser. Det som främst skiljer de två kategorierna åt är att substantiviska pronomen (till vilka *folk* bör höra om det ska ses som ett pronomen) normalt inte kan ta framförställda attribut och inte heller böjas efter bestämdhet eller numerus (SAG 1999, 2:115, 236). Att *folk* kan fungera som ett vanligt substantiv står därmed klart: ordet kan både ta framförställda attribut (*Sveriges folk*) och böjas efter bestämdhet (*det folket*). De exempel på *folk* som skulle kunna ses som pronomen är de motsatta, dvs. *folk* i obestämd form utan attribut. Dessutom verkar det främst vara i betydelsen 'människor i allmänhet' eller 'vem som helst' som ordet uppfattas som pronomenlikt (SAOB 1926, 8:F1058; SAG 1999, 2:393; *Språkriktighetsboken* 2005:240). I denna betydelse jämförs *folk* med det generiska *man* och det anges att ordet kan följas av adjektiv i plural: *Folk är så tanklösa, fast de borde*

veta bättre (SAG 1999, 2:393). Som substantiv anses istället *folk* fungera när det har andra betydelser, t.ex. innebörden 'etnisk grupp', och tar adjektiv i singlar (*Språkriktighetsboken* 2005:240).

Grammatikalisering

Att ett substantiv utvecklas till ett pronomen kan ses som ett typiskt exempel på fenomenet *grammatikalisering*, vilket innebär att lexikala ord eller konstruktioner (främst substantiv och verb) får grammatiska funktioner (som t.ex. pronomen och hjälpverb) (Hopper & Traugott 2003:18; jfr Meillet 1921 [1912]:131; Kuryłowicz 1965:69; Lehmann 1985:303).

I en grammatikaliseringsprocess brukar den form som blir mer grammatisk bland annat få en vagare, mer generell och abstrakt betydelse än tidigare, det genomgår *semantisk blekning*. Rissanen (1997:8) menar att semantisk blekning är ett framträdande drag vid grammatikaliseringen av substantiv till pronomen eftersom semantisk tomhet är ett av de viktigaste kännetecknen för den senare ordklassen. Haspelmath (1997:10) framhåller att den form som grammatikaliseras vanligen också har en mycket generell betydelse redan innan grammatikaliseringen äger rum (jfr också Traugott & Dasher 2002:87). Det är helt enkelt betydligt troligare att ord med den vaga betydelsen 'människa' eller 'person' grammatikaliseras än att mer specifika ord som *ålderspensionär*, *spädbarn* eller *ungkarl* gör det (jfr Heine & Kuteva 2002:208, 232).

En annan vanlig företeelse i grammatikaliseringsprocesser är att den äldre lexikala formen lever kvar i språket parallellt med den nyare mer grammatiska. Fenomenet brukar kallas *skiktning* (Hopper 1991:22). Hopper och Traugott (2003:122) beskriver hur utvecklingen från en äldre form A till en nyare form B kan förstås utifrån formeln $A > A/B (> B)$, där parenteserna runt B signalerar att det inte är säkert att den äldre formen A någonsin försvinner ur bruk. Ett exempel på detta är hur det tyska substantivet *Mann* har utvecklats till ett generiskt pronomen *man*, utan att detta har inneburit att substantivet har försvunnit.²

Heine och Kuteva (2002) har konstruerat ett lexikon över vanliga grammatikaliseringsvägar i världens språk. En vanlig utveckling är enligt dem att uttryck med betydelsen 'människa', 'man' eller 'person' börjar fungera som obestämda pronomen. Exempel är bl.a. det redan nämnda tyska pronomenet *man* och det franska *on* som har utvecklats ur latinets *homo* (Heine & Kuteva 2002:208). Också uttryck med innebörden 'folk' antas vara en vanlig källa till obestämda pronomen (Giacalone Ramat & Sansò 2007:95f). Så har

² En liknande utveckling syns för det svenska pronomenet *man* från fornsvenskans *maþur* ('människa; man'). Detta pronomen antas dock ha tillkommit genom påverkan från tyska (SAOB 1942, 16:M201; Hellquist 1948:626; Wessén 1997:272).

substantivet *fóljk* ('folk') i en nordfrisisk dialekt, *a gente* ('folket') i brasiliansk portugisiska och (*ma*) *hende* ('folk(et)') i palenquero (en spanskbaserad kreol talad i Colombia) grammatikaliserats till generiska pronomen (Hökstra 2010:38; Taylor 2009; Schwegler 1993:152f).

Substantivet *folk* kan alltså ses som en god kandidat för att genomgå en grammatikaliseringsprocess: det kan ha den vaga betydelsen 'människor i allmänhet', och liknande utvecklingar syns i ett flertal andra språk. Om *folk* verkligen genomgår en sådan process borde det få en mer generell betydelse, men med tanke på att betydelsen 'människor i allmänhet' redan är så vag är det antagligen troligare att denna breder ut sig på bekostnad av andra, mer specifika innebörder (t.ex. *folk* i betydelsen 'etnisk grupp'). Det bör emellertid inte förvåna om det också i senare material finns exempel på *folk* vilka måste tolkas som substantiv, eftersom utvecklingen kan vara ett exempel på fenomenet skiktning. Huruvida en förändring har skett kan därmed främst ses som en fråga om frekvensförskjutningar mellan de belägg som måste tolkas som substantiv och de belägg som kan ses som pronomen.

Material och metod

I Skärlund (2014) studerades belägg på ordet *folk* i obestämd form i främst skönlitterära texter och korpusar från perioden 1300–2013. Undersökningen gav vid handen att *folk* allt oftare används på ett sätt som motsvarar ett pronomen, och att utvecklingen förefaller ske gradvis, huvudsakligen från 1800-talet och framåt. Ett problem i denna studie var emellertid att inget material från 1700-talet var inkluderat i undersökningen, vilket gjorde antaganden om när förändringen startade osäkra. För att komplettera denna undersökning har jag därför studerat exempel på *folk* i korpusen "Svensk dramadialog". Korpusen innehåller 45 skådespel från sex olika perioder daterade 1730–1997, totalt uppgående till 805 000 ord (för mer information om korpusen se Melander Marttala & Östman 2000 samt Melander Marttala & Strömquist 2001). Eftersom dramer huvudsakligen utgörs av dialoger mellan olika rollfigurer kan de förmodas vara mer talspråksnära än andra texter, även om de naturligtvis inte är att jämföra med verkligt talspråk. Materialet skulle därmed också kunna ge en fingervisning om huruvida *folk*:s utveckling först påbörjades i talspråket, vilket är ett rimligt antagande. Det studerade materialet presenteras i Tabell 1.

Undersökningen av beläggen på *folk* följer samma excerperingsprinciper som studien i Skärlund (2014). Belägg på ordet i grundform har klassificerats utifrån huruvida de föregås av attribut eller inte. Exempel på *folk* med framförställda attribut har utifrån SAG (1999, 2:115) setts som substantiv, medan *folk* utan sådana bestämmningar har setts som potentiella pronomen. Eftersom *folk* några gånger förekommer i uttryck där ordet förvisso inte före-

Tabell 1. Korpusen "Svensk dramadialog"

Period	Antal dramer	Antal ord
1730–1753	5	110 377
1776–1798	5	63 627
1842–1850	5	96 349
1882–1936	10	170 708
1925–1950	10	201 580
1970–1997	10	162 489
Totalt	45	805 130

gå av attribut, men ändå knappast kan ses som ett pronomen, har sådana belägg fått utgöra en egen grupp. Detta gäller uttrycket *bli folk av* och när det handlar om att göra något *som folk* i betydelsen att bete sig som en ordentlig människa eller liknande. Ett par sådana exempel ur materialet ges nedan:

- 1) Men kanske kan det aldrig *bli folk af* henne mera, stackars kräk, och inte ska hon vara en utböling i vår lilla koloni. (*Barnhusbarnen eller Verldens dom*, 1849)
- 2) Sätt dej nu, så man kan tala *som folk*. (*Par om par*, 1950)

Vidare har *folk*:s betydelse klassificerats med utgångspunkt i de definitioner på ordet som ges i SAOB (1926, 8:F1056ff). SAOB tar upp sju olika huvudbetydelser för ordet *folk*, med upp till åtta olika underbetydelser. Gränsdragningen mellan de olika betydelserna är emellertid inte knivskarp. Till exempel återfinns *folk* med betydelsen 'tjänstefolk' och *folk* i kollokationerna *fint folk* och *bättre folk* både under den allmänna huvudbetydelsen 'människor' och under andra huvudbetydelser. För att hålla den allmänna betydelsen så generell som möjligt har jag valt att klassificera sådana belägg som tillhörande de andra kategorier de också tas upp under. På liknande sätt återfinns uttrycket *fattigt folk* under den allmänna huvudbetydelsen 'människor', trots att *folk* i denna betydelse lika gärna skulle kunna föras till kategori 6 nedan ('de lägre samhällsklasserna' etc.). Sådana exempel på ordet har därför klassificerats som tillhörande den senare kategorin. Till de sju kategorierna från SAOB har jag också fört ytterligare en: *folk* i betydelsen 'gamla/unga människor'.³ Detta eftersom uttrycket *gammalt/äldre/ungt*

³ Denna kategori fanns inte med i undersökningen i Skärlund (2014).

folk är ganska frekvent i vissa delar av dramamaterialet. Beläggen på *folk* har därmed analyserats som tillhörande någon av följande åtta kategorier:

1. allmänt om människor; personer
2. i vissa användningar där ofta en motsättning till en enskild person, särskilt ett överhuvud, framträder (t.ex. anställda, tjänstefolk; släkt; besättningen på ett fartyg; soldater)
3. äkta makar
4. människor som bor i eller härstammar från samma land: nation; folkslag
5. enskild person: människa, man eller kvinna
6. de lägre samhällsklasserna; menige man; allmogen; arbetarklassen
7. hyfsade, ordentliga människor; människor av förnämlig börd
8. gamla/unga människor

Att *folk* kan betyda både 'de lägre samhällsklasserna' och 'människor av förnämlig börd' kan tyckas motsägelselfullt. I dramerna kan rollkaraktärer både *vara av folk*, i betydelsen vara av förnämlig börd, och *av folket*, vilket innebär motsatsen till detta. Belägg i bestämd form har emellertid inte excerperats, och inte heller belägg på genitivformen *folks*. Eftersom det under vissa perioder fanns många exempel på ordet har undersökningen av *folk*:s betydelse begränsats till att maximalt omfatta de första 60 beläggen från varje period.

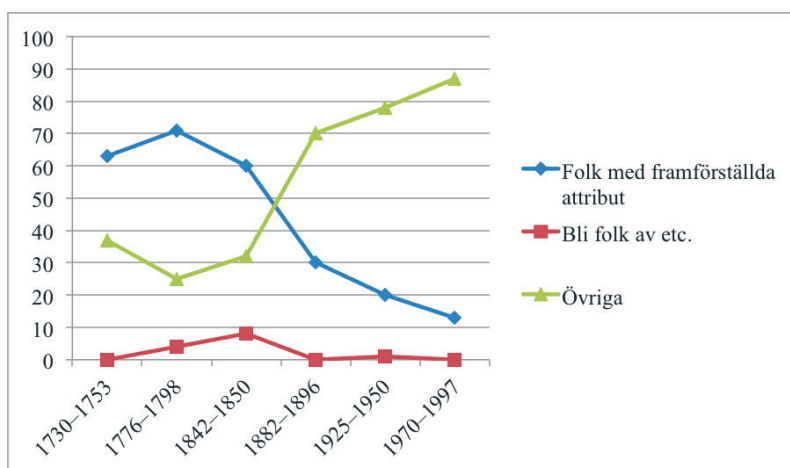
Från sådant *Folk* till bara *folk* – om *folk*:s syntaktiska utveckling

Antalet belägg på *folk* i materialet varierar mellan 25 och 92 under de sex studerade perioderna, med flest belägg från den första perioden 1730–1753 och minst antal belägg under perioden 1842–1850. Hur många av beläggen på *folk* som föregås av attribut, återfinns i uttrycket *bli folk av* (och liknande), eller inte tillhör någon av dessa kategorier framgår av Tabell 2. I tabellen finns också den relativa andelen belägg av varje typ under de olika perioderna angiven inom parentes.

Av Tabell 2 kan vi utläsa att belägg av typen *bli folk av* och liknande inte är särskilt vanliga under någon av perioderna; det finns bara några få sådana exempel i materialet. Vi ser också att antalet belägg på *folk* tillsammans med framförställda attribut är störst i det äldsta materialet från första halvan av 1700-talet, och minst i det senaste från andra halvan av 1900-talet. Sådana exempel utgör 60–71 % av exemplen på *folk* under de tre första perioderna (1730–1850), för att sedan gradvis minska i materialet så att de under perioden 1970–1997 endast utgör 13 % av beläggen. Andelen belägg som inte föregås av attribut utgör på motsatt sätt 25–37 % under de första tre perioderna, för att sedan öka till 87 % under den senaste. Figur 1 åskådliggör utvecklingen.

Tabell 2. Belägg på folk i korpusen "Svensk dramadialog", i absoluta och relativa tal (%)

Period	Antal folk/folck ⁴	Folk med framförställda attribut	Bli folk av etc.	Övriga
1730–1753	92	58 (63)	–	34 (37)
1776–1798	28	20 (71)	1 (4)	7 (25)
1842–1850	25	15 (60)	2 (8)	8 (32)
1882–1936	44	13 (30)	–	31 (70)
1925–1950	79	16 (20)	1 (1)	62 (78)
1970–1997	61	8 (13)	–	53 (87)
Totalt	329	130 (40)	4 (1)	195 (59)

Figur 1. Belägg på folk i "Svensk dramadialog" med avseende på framförställda attribut, i relativa tal (%).

⁴ Under den första perioden finns 34 belägg med formen *folk* och 58 belägg med formen *folck*. Belägg med den senare stavningen har jag inte funnit i andra delar av materialet.

Av Tabell 2 och Figur 1 framgår också att det även i de äldsta dramerna finns en hel del belägg på *folk* utan attribut. Ett tidigt och ett sent exempel på ordet utan attribut ges nedan:

- (3) MARIANA: Huru nu kära Dorine? skall du wara så underlig? du hafwer också slätt intet medlidande med Folck uti deras Nöd. (*Le Tartuffe eller Den skenhelige*, 1730)
- (4) TERESIA: Marsch tillbaks till tunnan bara! Det var väl självaste faderulan också, kan man inte göra va jag säger! Men folk är inte vana att lyda nu för tiden som jag fick göra. (*Par om par*, 1950)

I det sista exemplet ser vi hur *folk* följs av ett predikativ i plural (*folk är inte vana*), vilket tyder på att ordet fungerar som ett pronomen i flertal (SAG 1999, 2:393; *Språkriktighetsboken* 2005:240). Också det generiska pronomenet *man* används ofta med predikativ i plural på detta sätt, även om ordet brukar räknas som singular: *man är inte vana*. Ett sådant exempel på *folk* dyker dock upp redan i ett drama från 1753. Se följande exempel:

- (5) FRUN: Det är underligt, at sådant Folk ska få roulera en carosse, som likwäl äro skapte til at gå. (*Den lyckelige banqueroutieren*, 1753)

I ovanstående exempel följs *folk* av både predikativ och verb i plural (*skapte; äro*). Ordet kan dock inte ha uppfattats som helt pluralt eftersom det samtidigt föregås av ett framförställt attribut i singular (*sådant folk* istället för *sådana folk*).

Att *folk* under senare perioder liknar det generiska *man* syns också genom att ordet ibland följs eller föregås av detta ord med samma referens. Se nedanstående exempel:

- (6) ATTACHÉN road: **Man** lär slåss ute på gatorna över hela centrum. Vägarna fram till palatset lär vara helt avspärrade. **Folk** sjunger Internationalen. **Man** tänder eld på omnibussar. (*Clearing*, 1945)
- (7) GABRIEL: Nej, jag var aldrig rädd. Jag stod i porten mitt emot. Ibland kom **folk** förbi, och polis, men **man** såg mej aldrig. (*Skuggan av Mart*, 1948)

I exemplen ovan syftar *man* och *folk* på samma personer, och orden förefaller utbytbara mot varandra. Att dessa ord inte måste ha exakt samma referens trots att de förekommer i närheten av varandra framgår dock av

exempel (4) ovan, där *man* syftar på en specifik tilltalad person medan *folk* sannolikt har en vidare syftning.

Av beläggen på *folk* i korpusen "Svensk dramadialog" att döma förefaller det alltså som om ordet verkligen allt oftare används på samma sätt som ett pronomen, i det avseende att det inte tar framförställda attribut. Den tydligaste skillnaden i materialet är mellan perioderna 1842–1850 och 1882–1896, vilket innebär att förändringen huvudsakligen ser ut att äga rum under andra halvan av 1800-talet. Det bör dock påpekas att antalet *folk* i de studerade dramerna är få under perioderna 1776–1798 (28 stycken) och 1842–1850 (25 stycken), vilket gör att resultatet måste tolkas med stor försiktighet. Dessutom finner vi ett belägg på *folk* tillsammans med ett predikativ i plural redan under den första perioden, vilket skulle kunna tolkas som att ordet redan vid denna tidpunkt hade börjat fungera som någonting annat än ett vanligt substantiv.

Från 'ordentliga människor' till bara 'människor' – om *folk*:s semantiska utveckling

En undersökning av betydelsen hos maximalt 60 belägg på *folk* per analyserad period, med utgångspunkt i SAOB:s definitioner, visar att den generella innebörden 'människor' är den enda som förekommer under alla sex studerade perioder. Denna betydelse är också den dominerande i materialet, både i korpusen som helhet och under varje enskild period. Se Tabell 3, i vilken både antalet belägg med olika betydelser och den relativa andelen sådana belägg under olika perioder presenteras (de senare inom parentes).

Tabell 3. *Folk*:s betydelse i "Svensk dramadialog", i absoluta och relativa tal (%)

Period	Antal folk	Människor	Anställda	Folkslag	Lägre klass	Ordentliga; förnåma	Gamla; unga	Oklart
1730–1753	60	28 (47)	–	2 (3)	2 (3)	20 (33)	7 (12)	1 (2)
1776–1798	28	13 (46)	5 (18)	2 (7)	–	7 (25)	–	1 (4)
1842–1850	25	9 (36)	6 (24)	2 (8)	3 (12)	5 (20)	–	–
1882–1936	44	35 (80)	3 (7)	–	–	1 (2)	4 (9)	1 (2)
1925–1950	60	51 (85)	2 (3)	1 (2)	–	6 (10)	–	–
1970–1997	60	52 (87)	1 (2)	7 (12)	–	–	–	–
Totalt	277	188 (68)	17 (6)	14 (5)	5 (2)	39 (14)	11 (4)	3 (1)

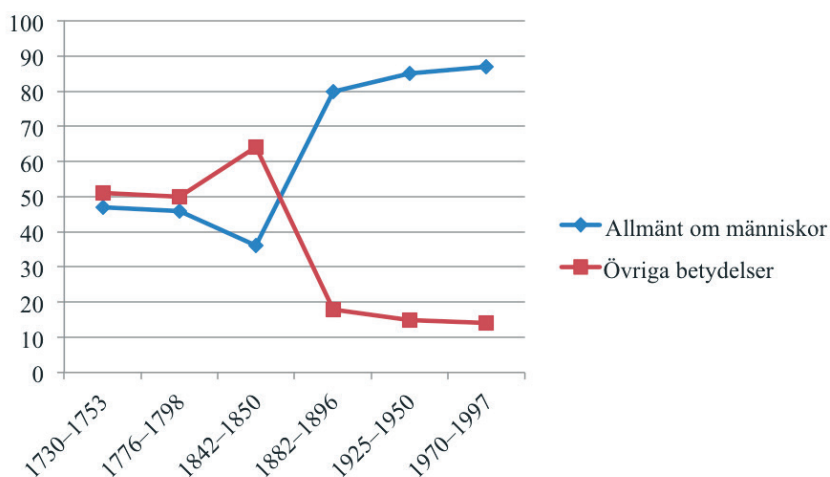
Som framgår av Tabell 3 används *folk* förutom om människor i allmänhet också ganska ofta om ordentliga eller förnäma människor. Dessutom finns en del belägg på *folk* syftande på anställda, folkslag, människor av lägre samhällsklass eller gamla eller unga personer. Däremot har jag inte hittat några exempel alls på *folk* med innebörden 'äktade makar' eller *folk* använt om en enda enskild person (dessa kategorier finns därför inte med i tabellen).⁴ För ett exempel från varje betydelsekategori i dramamaterialet, se följande:

- (8) *Människor i allmänhet*. HANS: Vi är väl som folk är mest. (VD, 1987)
- (9) *Anställda; tjänstefolk*. ÖFVERSTEN: [...] Jag nödgades nyss skicka efter vakt, ty mitt folk tror, att någon af de lejda lakejerna fått lust till mitt bordssilfver. (*Barnhusbarnen eller Verldens dom*, 1849)
- (10) *Folkslag*. FREDRIKSSON: [...] De fransmännen, de äro folk som ha' ruter i sig de (*Tidens strid eller Det bästa kapitalet*, 1850)
- (11) *Förnämt folk respektive de lägre samhällsklasserna*. TRULS: [...] Sådane handwärcck anstå folk af Condition, som wi skole blifwa, och om annat sämre folck, handtwärcckare, kockar och kiällarmästare, få sitta derwid emellan, det kommer ej så noga. (*Håkan Smulgråt*, 1738)
- (12) *Gamla människor*. GENERALEN (spetsigt): Hör nu mitt unga herrskap, – brukar den finska ungdomen tala så där blaseradt inför äldre folk? (*Af-färer*, 1890)

Av Tabell 3 framgår att *folk* i den allmänna betydelsen 'människor' utgör 36–47 % av beläggen på ordet under tiden 1730–1850, för att sedan öka till 87 % under den sista perioden 1970–1997. I det senaste materialet finner jag bara två betydelser förutom den allmänna: *folk* som 'anställda' och 'folkslag'. Att den allmänna betydelsen ökar samtidigt som *folk* med andra mer specifika innebörder minskar blir tydligt vid en jämförelse av dessa två kategorier. Se Figur 2.

Under den undersökta perioden blir det alltså allt fler av beläggen på *folk* som har betydelsen 'människor i allmänhet', den betydelse i vilken *folk* anses likna ett pronomen (SAOB 1926, 8:F1058; *Språkriktighetsboken* 2005:240). Att det är just denna betydelse som tar över stämmer väl överens med den förväntade utvecklingen under en grammatikaliseringsprocess eftersom den kan anses vara mer generell än *folk*s övriga innebörder. Även om det inte rör sig om ett typiskt fall av blekning, där en specifik betydelse tunnas ut och blir mer generell och abstrakt, är det tydligt att det rör sig om en när-

⁴ Tre exempel på ordet har jag inte kunnat tolka. I två av dessa är det oklart om *folk* ska förstås som 'människor i allmänhet' eller mer specifikt som 'de lägre samhällsklasserna'.

Figur 2. Jämförelse mellan *folk* i allmän betydelse och övriga betydelser, i relativa tal (%).

besläktad process: bland flera olika betydelser är det den vagaste och mest generella som tar över på bekostnad av andra, mer specifika innebörder.

I likhet med ökningen av andelen *folk* utan framförställda attribut förefaller utvecklingen vara särskilt tydlig under 1800-talet. Att de två förändringarna följs åt är förstås inte särskilt förvånande; när ordet inte föregås av ett attribut som närmare preciserar vilka *folk* syftar på kan det ofta tolkas som det vaga 'människor', även om en del belägg med attribut också har denna generella betydelse (t.ex. *en hop folk*, *mycket folk*), och även om också belägg utan attribut i materialet kan ha en specifik betydelse (t.ex. *sjukhuset söker folk*, där *folk* kan tolkas som 'anställda/personal').

Diskussion

Både SAG (1999, 2:393) och *Språkriktighetsboken* (2005:240) nämner substantivet *folk*:s pronomenlikhet, vilken uppmärksammandes i SAOB redan 1926 (8:F1058). En undersökning av beläggen på *folk* i korpusen "Svensk dramadialog" visar att denna tidiga notering inte är särskilt förvånande: *folk*:s utveckling mot pronomen förefaller till stor del ha ägt rum redan under 1800-talet. Det är i alla fall under denna period som andelen belägg på ordet utan framförställda attribut och med en allmän betydelse ökar som mest i materialet. Samtidigt måste det påpekas att antalet belägg på *folk* i "Svensk dramadialog" är betydligt färre än i de texter och korpusar som studerades i Skärlund (2014), där samma utveckling såg ut att äga rum mer gradvis under 1800- och 1900-talet. Att det analyserade materialet i "Svensk dramadialog" utgörs av pjäser, vilka kan förmodas vara mer talspråksnära än andra texter,

skulle dock möjligen kunna tyda på att förändringen först äger rum i talat språk, vilket i så fall knappast är särskilt förvånande. Faktum är att *folk* i dramamaterialet redan i ett exempel från mitten av 1700-talet förekommer tillsammans med pluralt verb och adjektiv som predikativ, någonting som enligt SAG (1999, 2:393) och *Språkriktighetsboken* (2005:240) är ett typiskt drag för *folk*:s pronomenlikhet. Samtidigt föregås emellertid detta belägg på *folk* av ett attribut i singular, vilket av samma källor anses vara typiskt för ordets substantivkaraktär. En liknande vacklan vad gäller *folk*:s numerus finner vi också i Jon Stålhammars brev från 1700–1708:

- (13) här ähr en misbehagel. ort och elackt fålk, lika klädha som tatarne pläga vahra, och ingen förstår derass språk
- (14) Gudh ske låf vårt fålk vedh armen ähro alla vehl friska och stå vij nu uthj vinterquarter her uthj Prösen och håppass vij få blij her öf:r vintehren, 5 mihl ifrån Dansick.

I exemplen ovan föregås *folk* av attribut i singular (*elakt folk*, *vårt folk*), trots att ordet följs av både adjektiv och verb i plural.

I det senaste dramamaterialet från 1970–1997 förekommer *folk* i 87 % av beläggen utan framförställda attribut. En lika stor andel av beläggen har betydelsen 'människor i allmänhet'. Detta stämmer väl överens med de resultat som presenterades i Skärlund (2014), där *folk* under perioden 1976–2013 i 75–85 % av exemplen förekom utan framförställda attribut och i 84–98 % av beläggen hade den generella betydelsen 'människor'. Den första av de två frågor som ställdes i artikelns början kan därmed besvaras jakande: undersökningen visar att den utveckling mot en allt större pronomenlikhet som konstaterades för ordet *folk* i det studerade materialet i Skärlund (2014) också är tydlig när det gäller materialet i "Svensk dramadialog" (1730–1997).

Utvecklingen mot större pronomenlikhet betyder emellertid inte självklart att *folk* numera är att betrakta som ett pronomen. Detta av två anledningar. För det första är det fortfarande möjligt att tolka alla belägg på *folk* i materialet som substantiv eftersom substantiv inte måste föregås av attribut och eftersom även belägg på *folk* som substantiv kan ha den vaga betydelsen 'människor' (t.ex. i uttrycken *en hop folk* och *mycket folk*, i vilka *folk* bör tolkas som ett substantiv eftersom ordet föregås av attribut). Andelen belägg som kan tolkas som pronomen har emellertid ökat markant i materialet, vilket tyder på att *folk* verkligen genomgår en utveckling i riktning mot denna ordklass. För det andra är det uppenbart att *folk* fortfarande kan fungera som ett substantiv eftersom det också i det allra senaste materialet finns exempel på ordet med attribut, även om dessa är ganska få (se Tabell 2). Som nämdes i inledningen kan dessutom *folk* förekomma i be-

stämd form (*folket*), vilket inte substantiviska pronomen anses kunna göra. Utvecklingen kan alltså antagligen beskrivas som ett exempel på skiktning: *folk* som substantiv lever kvar trots att ordet också har börjat användas som pronomen, i enlighet med Hopper och Traugotts (2003:122) formel A > A/B (> B). Ordet befinner sig i så fall i det andra stadiet av utvecklingen, dvs. förändringen kan skisseras som följer:

FOLK_{SUBSTANTIV} > FOLK_{SUBSTANTIV} / FOLK_{PRONOMEN}

Huruvida den äldre lexikala formen kommer att försvinna, och när detta i så fall kommer att ske, är svårt att veta. Hopper och Traugott påpekar att formerna A och B kan existera parallellt i flera århundranden, ja i tusentals år.

Den andra frågan för undersökningen, huruvida det går att närmare tidsbestämma när utvecklingen tar sin början, låter sig inte lika enkelt besvaras. Redan under 1700-talet kan nämligen nästan hälften av de studerade belägen föras till den allmänna betydelsen 'människor', och mer än en tredjedel av exemplen på *folk* saknar framförställda attribut. Många belägg på *folk* är därmed pronomenlika redan under denna period. Den stora förändringen i hur *folk* används förefaller emellertid äga rum senare: under 1800-talet.

Att det är just ordet *folk* som genomgår en utveckling mot pronomen är inte särskilt förvånande. Som konstaterades inledningsvis är ord med betydelsen 'människa', 'person' eller 'folk' vanliga källor till obestämda pronomen i grammatikaliseringsprocesser. Ett liknande exempel har vi redan i svenskan: det generiska pronomenet *man* med ursprung i ett gemensamt germanskt ord vars betydelse var 'människa; man' (*Svensk ordbok* 2009, 2:1900). Varför *folk* börjar användas som pronomen är däremot inte särskilt lätt att svara på. Möjligen skulle en förklaring kunna vara att pronomenet *man*, som oftast inkluderar den talande, inte upplevs som tillräckligt distansnerande vid tillfällen då de personer som omtalas står i motsättning mot den som talar. I dramamaterialet finns ett flertal belägg på *folk* i uttrycken *folk säger*, *folk pratar*, *vad ska folk säga* och *vad ska folk tro*, där ett byte av *folk* mot pronomenet *man* inte ger samma intryck av en från talaren skild grupp människor som står i motsättning mot denna (jfr *folk pratar så mycket* med *man pratar så mycket* eller *vad ska folk säga* med *vad ska man säga*). Ett exempel ur materialet ges nedan:

(15) WOLFF: Ja, ja visst ... Men ditt rykte, Sigrid? Hvad skall folk säga?
(*Vårflod*, 1884)

Att också pronomenet *du* numera ofta används generiskt (antagligen delvis genom inflytande från engelska, även om liknande bruk av *du* också funnits

tidigare, se SAOB 1925, 7:D2303), samtidigt som det generiska pronomenet *man* hör till de tjugo vanligaste orden i både skrift och tal (se Allén 1970; Allwood 1999), tyder på att vi har ett stort behov av denna typ av pronomen med obestämd syftning. Det förefaller kanske inte omöjligt att det behovet är större idag, när många kommer i kontakt med ett stort antal okända människor varje dag, än det har varit tidigare under svenskans historia. En (mycket spekulativ!) delförklaring till varför *folk* utvecklas till ett generiskt pronomen skulle därmed möjligtvis kunna vara den inflyttning till städerna som äger rum från slutet av 1800-talet och framåt (Svanström 2015), även om det naturligtvis inte är så enkelt som att urbaniseringen ledde till att *folk* började användas som pronomen.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

KÄLLOR

- Svensk dramadialog: korpus innehållande 45 skådespel från sex olika perioder under tiden 1730–1997, totalt 805 000 ord. För mer information om korpusen, se Melander Marttala & Östman (2000), Melander Marttala & Strömquist (2001).
- Jon Stålhammars brev: brevsamling innehållande brev från perioden 1700–1708, totalt 44 800 ord. Tillgänglig via Fornsvenska textbanken: <<http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/>>; hämtad 10 maj 2014.

LITTERATUR

- Allén, Sture 1970. *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 1, Graford. Homografkomponenter*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international (distr.).
- Allwood, Jens (red.) 1999. *Talspråksfrekvenser: frekvenser för ord och kollokationer i svenskt tal- och skriftspråk: frekvenser för ord, ordklasser och kollokationer: jämförelser mellan tal och skrift*. Ny och utvidgad uppl. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Giacalone Ramat, Anna & Sanso, Andrea 2007. The spread and decline of indefinite *man*-constructions in European languages: An areal perspective. I: P. Ramat & E. Roma (eds.), *Europe and the Mediterranean as Linguistic Areas: Convergencies From a Historical and Typological Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 95–131.
- Haspelmath, Martin 1997. *Indefinite Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd & Kuteva, Tania 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hellquist, Elof 1948. *Svensk etymologisk ordbok*. 1. Lund: Gleerup.
- Hoekstra, Jarich 2010. On the impersonal pronoun *men* in Modern West Frisian. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 13. S. 31–59.
- Hopper, Paul J. 1991. On some principles of grammaticalization. I: E. C. Traugott & B. Heine (eds.), *Approaches to Grammaticalization. Vol. 1, Focus on Theoretical and Methodological Issues*. Amsterdam: Benjamins. S. 17–35.
- Hopper, Paul J. & Traugott, Elizabeth Closs 2003 [1993]. *Grammaticalization*. 2. ed. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kuryłowicz, Jerzy 1965. The evolution of grammatical categories. *Diogenes* 13. S. 55–71.
- Lehmann, Christian 1985. Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change. *Lingua e stile* 20. S. 303–318.
- Meillet, Antoine 1921 [1912]. L'évolution des formes grammaticales, I: *Linguistique historique et linguistique générale*. S. 130–148. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion.
- Melander Marttala, Ulla & Östman, Carin 2000. *Svensk dramadialog under tre sekler – en projektbeskrivning*. (Svensk dramadialog 1 = FUMS Rapport nr 200.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla & Strömquist, Siv 2001. *Korpusen Svensk dramadialog. Användarhandbok*. (Svensk dramadialog 2 = FUMS Rapport nr 202.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet..
- Rissanen, Matti 1997. Introduction. I: M. Rissanen, M. Kytö & K. Heikkonen (eds.), *Grammaticalization at Work: Studies of Long-term Developments in English*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 1–15.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik* 1999. Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik (red.) 2. Ord. Stockholm: Svenska Akademien.
- SAOB = *Svenska akademins ordbok* (egentligen *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*) 1893–. Band 7 1925, band 8 1926 och band 16 1942. Lund.
- Schwegler, Armin 1993. Subject pronouns and person/number in Palenquero. I: J. Holm & F. Byrne (eds.), *Atlantic Meets Pacific: A Global View of Pidginization and Creolization: (Selected Papers From the Society for Pidgin and Creole Linguistics)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 145–161.
- Skärlund, Sanna 2014. Har *folk* blivit ett pronomen? Utvecklingen av ordet *folk* under perioden 1300–2013. *Arkiv för nordisk filologi* 129. S. 245–280.
- Språkriktighetsboken* 2005. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Svanström, Stefan 2015. Urbanisering – från land till stad. Artikel nr 2015:96 publicerad 2015-03-03 på Statistiska centralbyråns hemsida <http://www.scb.se/sv/_Hit-ta-statistik/Artiklar/Urbanisering--fran-land-till-stad/>; hämtad 9 mars 2015.
- Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien* 2009. 1–2. Stockholm: Norstedt.
- Taylor, Michael 2009. On the pronominal status of Brazilian Portuguese *a gente*. *NYU Working Papers in Linguistics*. 2: Papers in Syntax. S. 1–36. <http://linguistics.as.nyu.edu/docs/CP/2345/taylor_09_a_gente_nyuwpl2.pdf>; hämtad 3 januari 2013.
- Traugott, Elizabeth Closs & Dasher, Richard B. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wessén, Elias 1997. *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Norstedts ordbok.

Sanna Skärlund
 Språk- och litteraturcentrum
 Lunds universitet
 sanna.skarlund@nordlund.lu.se